

Antropologia biografii naukowych i antropologicznych – szkice i zarysy

Biografie naukowe, biografie antropologiczne, opracowania biograficzne i inne formy interesujące się w równym stopniu tym, co prywatne, i tym, co publiczne, jako istotną częścią nauki, zyskują obecnie wielu zwolenników, aktywizując znacząco refleksję nad przestrzeniami dyskursu antropologicznego¹, takimi jak: pole i przedmiot badań, rozumienie terenu i możliwości jego przekraczania, znaczenie i miejsce autora w tekście, a także obecność wyrażnie podkreślanych uczuć i emocji jednostek występujących w tej literaturze.

Wskazane elementy wywołują namysł nad teoretycznymi zmianami lub wyrażnie położonym akcentem współczesnych badaczy na życie i doświadczenia indywidualne, które kształtować mają dyskurs naukowy. Dlatego też interesujące są motywy i metodologiczne założenia autorów, osoby, które opisują, i sposób, w jaki te narracje są realizowane. Analiza tych elementów odnosi się natomiast do hipotezy, że biografie naukowe są odpowiedzią na zmiany zachodzące w naukach humanistycznych. Ich teoretycznie banalny postulat łączenia życia i nauki nabiera istotnego znaczenia, wtedy gdy przytoczymy szerszy kontekst – atmosferę naszych czasów, którą ocenia Ryszard Nycz w artykule *Humanistyka wczoraj i dziś (wielkim skrócie i nie bez uprzedzeń)*. Badacz stwierdził, że:

mamy do czynienia z nowymi orientacjami, rodzącymi się na pograniczu dyscyplin dotychczasowych lub całkiem poza istniejącymi dyscyplinami [...] mają one charakter „inherentnie” transdyscyplinarny: i ze względu na problematykę – niemieszczącą się w żadnej z istniejących dyscyplin, i z uwagi na metody oraz procedury badawcze – niebędące sumą metod nauk szczegółowych, lecz próbami znalezienia nowego języka i słownika analitycznego, dostosowanego do badanego hybrydycznego przedmiotu [...] ważne pojęcia owego słownika, choć zwykle są „wędrującymi pojęciami” [...] humanistyki, zyskują w obrębie

¹ Pojęcia takie, jak „etnologia” i „antropologia kulturowa” są przeze mnie rozumiane jako synonimy. Nawiązuję tym do pojęcia „nauki antropologiczne” stosowanego przez Michała Buchowskiego i Wojciecha Bursztę przedstawionego w książce *O założeniach interpretacji antropologicznej*, Warszawa 1992.

danej orientacji status specjalny, z pojęć opisowych przekształcają się w pojęcia analityczne, operacyjne, które nie tyle rejestrują „obiektywne” cechy uprzednio i niezależnie od analizy istniejącego przedmiotu, co „profilują” samo widzenie, percypowanie tego przedmiotu, jego cechy, funkcje i znaczenia².

Analiza literatury biograficznej oraz kierunki w jakich rozwija się ten typ pisarstwa naukowego mogą stanowić dla badacza niczym nieograniczone pole badawcze. Z jednej strony daje to szerokie możliwości interpretacyjne, z drugiej zaś towarzyszy temu zagrożenie rozmycia przedmiotu badań. Nycz mówi o „nowej humanistyce”, która to konfiguruje pole przedmiotowe, profiluje nowe metody i zadania badawcze, jest w związku z innymi naukami, a także sztuką i życiem³ – takie cechy można przypisać biografom naukowym czy antropologicznym. W opozycji do „nowej humanistyki” umiejscawia natomiast naukę „klasycznie nowoczesną”, która to strzeże „profesjonalnych metod i granic”⁴, a te kojarzyć się mogą w antropologii z poststrukturalizmem.

Marcin Brocki przedstawił podstawowe założenia tego nurtu, takie jak:

- a) nie ma prawd transcendentálnych,
- b) nie ma ostatecznego gruntu, na którym można by wesprzeć sądy,
- c) metanarracje nie służą budowaniu wiedzy, a są politycznie i etycznie nacechowane fikcjami,
- d) opozycje będące dotąd fundamentem poznania, uważa się za fałszywe, a ukazujące asymetrię tych opozycji ustanawia się ich nową hierarchię,
- e) czytelnik jest tym, który wytwarza znaczenie tekstu,
- f) tekst jest tylko pretekstem – bo nie głosi żadnej prawdy, nie ma ostatecznego znaczonego,
- g) kultura nie jest systemem, nie ma w niej ładu, który należałoby odsłonić⁵.

Należy zatem zapytać, czy biografie naukowe rezygnują z założeń tego nurtu lub czy są nową, czy klasyczną odsłoną humanistyki, i jakie są ich znaczenia.

W zamierzeniu artykuł ma charakter poznawczy i porządkujący współczesne dokonania badaczy z zakresu pisarstwa biograficznego obecnego we współczesnej etnologii. Jest to jedna z możliwych prób analizy tych narracji.

---

² R. Nycz, *Humanistyka wczoraj i dziś (w wielkim skrócie i nie bez uprzedzeń)*, [w:] *Kultura afektu – afekty w kulturze. Humanistyka po zwrocie afektywnym*, red. R. Nycz, A. Łebkowska, A. Dauksza, Warszawa 2015, s. 10.

³ *Ibidem*, s. 11.

⁴ *Ibidem*.

⁵ M. Brocki, *Antropologia. Literatura – dialog – przekład*, Wrocław 2008, s. 9.

To także interpretacja cudzych dokonań mająca na celu skłonienie do refleksji nad metodologią szeroko rozumianych badań biograficznych, a także wykorzystaniem i obecnością biografii w dyskursie naukowym. Interesuje mnie także pochodzenie ciekawości badaczy życiem codziennym i prywatnością ich własnej grupy społecznej. W swoich szkicach skupię się na przywołaniu przykładów biografii naukowych powstałych w ostatnim ćwierćwieczu. Nie dlatego, że wcześniej nie pisano o biografii i biografii, a dlatego, że wyrażały one nastroje społeczne, polityczne i kulturowe, które należy rozpatrywać w odniesieniu do innych okoliczności niż współczesne, a to te stanowią przedmiot mojego namysłu. Dotychczas nie powstały opracowania, które zbierałyby w jedną całość wszystkie realizacje literatury biograficznej. Jest to mozolna i ograniczona tu do fragmentów praca, dlatego że powstało i powstaje wiele narracji o charakterze biograficznym, a każda z nich wyraża odmienne nastroje i opisuje inną, ale zawsze szeroko rozumianą kulturę.

Dokonom wstępnego podziału literatury biograficznej, wskażę motywy towarzyszące autorom, przedstawię cechy tych artykułów i monografii, które sytuują tu na polu rozmów o „nowej humanistyce”, dla której za opozycję obieram podstawowe zasady postrukturalizmu. Podejrzewam, że w nieodległej przyszłości w antropologii zakorzenia się pojęcia, takie jak (nowe) studia biograficzne czy zwrot biograficzny, a łączyć je będziemy z „nową humanistyką” – wyróżniającą się skupieniem na doświadczeniach własnych badaczy i postawą wyraźnie autorefleksyjną.

Literatura biograficzna – szkice

O zainteresowaniu współczesnych badaczy literaturą biograficzną świadczą pojedyncze monografie nazywane biografiami naukowymi, a czasem z racji dyscypliny biografiami antropologicznymi⁶. W tej grupie można wymienić

---

⁶ Z racji podobieństwa wykazywanego na poziomie uzasadnień autorów odnoszących do pytania, czym jest biografia w antropologii, przedstawione pojęcia będą stosować zamiennie. Ponadto prowadzone przeze mnie badania wskazują na to, że biografie antropologiczne pomimo specyficznego charakteru wykazywanego na poziomie uzasadnień metodologicznych, przyjętej perspektywy badawczej czy wyborów opisywanych postaci są częścią biografii naukowych. Z kolei biografie naukowe poprzez swoje szerokie uzupełnienie wydają się bardziej ogólne w swoim zapleczu metodologicznym. Oba rodzaje biografii skupiają się na empirycznym doświadczeniu codzienności. Zwracają uwagę na kontekst społeczny i nastroje akademickie. Szukają związków między tym, co prywatne, a publiczne.

takie tytuły, jak: *Maria Czaplicka. Pleć, szamanizm, rasa. Biografia antropologiczna* (2015) Grażyny Kubicy, *Benedykt Dybowski. Życie i dzieło* (1994) autorstwa Gabriela Brzęka oraz książki poświęcone polskim badaczom napisane przez Zbigniewa Wójcika, m.in. *Józef Siemieradzki. Przyrodnik i humanista badacz Ameryki Południowej* (2000), *Karol Bohdanowicz. Szkic portretu badacza Azji* (1997) *Ignacy Domeyko. Litwa, Francja, Chile* (1995). Popularne w polskiej etnologii są także monografie zagranicznych autorów m.in. *Odyseja antropologa. Bronisław Malinowski 1895–1920* (2008) i *Michel Foucault. Biografia* Didiera Eribona (2005).

Wyróżniam także zbiorowe publikacje, a wśród nich *Biografie naukowe. Perspektywa transdyscyplinarna* i kontynuację *Auto/biograficzne aspekty praktyk poznawczych* (2016)⁷ pod redakcją Marcina Kafara (2011) oraz *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisarstwo kobiet* (2014) zebrane przez Katarzynę Majbrodę i Grażynę Kubicę.

Wyraźne jest także zainteresowanie pisarstwem autobiograficznym, które należy łączyć z pojęciem autoetnografii. Uważam, że w Polsce to zjawisko jest na etapie kształtowania. Czerpiemy wzorce z dokonań amerykańskich badaczy⁸, ale analizowane są one poprzez znaną nam kulturę, historię i rzeczywistość. Prace autobiograficzne to takie, które nie tylko i nie zawsze powstają na bazie doświadczeń autora tekstu. Zdarza się, że auto/biografia z elementów życia badacza i opisywanej przez niego postaci czyni równe części tekstu⁹.

⁷ Zbiorowe publikacje dzieliła w tych tomach indywidualna praca Marcina Kafara opublikowana w 2013 roku. Cel antropologii zaangażowanej Kafara nawiązuje do chęci przedstawiania nauki. To podejście jest „inne niż to, do którego w dyscyplinarnym dyskursie prawie przywykliśmy i które chętnie uważamy wciąż za właściwe i obowiązujące. Inaczej się tu w terenie bada innych, o ile w ogóle innych się «bada» i o ile «innych» właśnie, a nie – wcale nie przy okazji i nie na drugim planie – siebie samego jako «innego»”. M. Kafar, *W świecie wygnañców, wdów i sierot. O pewnym wariacie antropologii zaangażowanej*, Łódź 2013, s. 9.

⁸ Zob. C. Ellis, *Revision, Autoethnographic Reflections aon Life and Work*, Walnut Creek 2009. *Idem, Mknący pociąg, czyli zmienne koleje kariery. Życie akademickie pod wysokim napięciem*, [w:] *Biografie naukowe. Perspektywa transdyscyplinarna*, Łódź 2011. Można odnieść wrażenie, że działania antropolożki mają na celu pokonanie nieśmiałości badaczy w podejmowaniu w publicznych debatach kwestii intymnych, takich jak: strata bliskiej osoby, emocje związane z pracą naukową, przeciwnościami, dodatkowo z uczuciami takimi, jak zakochanie czy miłość

⁹ Wyjątkiem od tej reguły wydaje się jednak Marcin Kafar. W tekście *Wobec wykluczonych. antropolog w Domu Pomocy Społecznej dla Przewlekłe Chorych* opublikowanym „Łódzkich Studiach Etnograficznych” 2010 (49). Postać antropologa, opis jego wrażeń i emocji, zatem część autobiograficzna tekstu stwarza współczujący nastrój. Przyta-

Prace te można uznać za auto/refleksyjne i auto/krytyczne opowieści antropologiczne. Ponadto kontrast między czasami autora a przedmiotu jego badań motywuje prowadzenie działań z zakresu metodologii nauk. W przypadku tej kategorii pisarstwa znów za przykład należy wymienić Kafara. Podczas wykładu zatytułowanego *Autobiograficzne wymiary naukowego poznania* zadeklarował on, że prezentowane przez niego podejście można nazwać nieklasycznym ujęciem biografii. To dlatego, że „interesują [go] wielorakie aspekty biografii naukowców związanych z, jak się okazuje, niezwykle w tym zakresie intrygującym polem nauk humanistycznych i antropologicznych”¹⁰. Autor rozumie interesującą przestrzeń jako punkt wyjścia do własnych badań, których przedmiotem odniesienia i empirycznego przykładu jest jego własne wspomnienie autobiograficzne¹¹.

Zbliżoną do takiego podejścia perspektywę badawczą proponuje również Michał Rydlewski. W artykule *Symbole, które dają do myślenia... Autobiograficzna refleksja na temat antropologii kultury Zbigniewa Benedyktowicza* autor już na początku wypowiedzi informuje, że „to co powie[m] będzie miało charakter wyznania autobiograficznego [...] sprowokowanego osobistym odczytaniem antropologii kultury Zbigniewa Benedyktowicza...”¹². W tekście *Wszyscy jesteście wymyśleni* autor odwołuje się już nie do pracy antropologa, a do literatury i Marka Hłaski. Artykuł ten oraz tom, w którym został opublikowany, podnosi (pośrednio) kwestię erudycji autora i związku literatury, filozofii i antropologii. Rydlewski pisze, i jest to jak sądzę przykład antropologicznej antropologii literatury¹³:

---

czane przez autora dialogi są także fragmentami prowadzonych przez niego rozmów, oddanych w wierny sposób. Należy jednak podkreślić, że ten artykuł nie jest biografią autorytetu naukowego, a przedstawia losy osób, które przebywają w domu opieki, często (co wynika z tekstu) nikogo sobą nazbyt nie interesując.

¹⁰ M. Kafar, *Autobiograficzne wymiary naukowego poznania. Wykład na Uniwersytecie im. Mikołaja Kopernika 14.01.2015 (fragmenty)*. http://www.academia.edu/10784606/Auto_biograficzne_wymiary_poznania_naukowego (data dostępu: 31.03.2017 r.).

¹¹ *Ibidem*.

¹² M. Rydlewski, *Symbole, które dają do myślenia... Autobiograficzna refleksja na temat antropologii kultury Zbigniewa Benedyktowicza*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 2016, nr 2(25), s. 127.

¹³ Uważam, że antropologia literatury jest pojęciem, które zmienia swoje znaczenie i jest inaczej adaptowane przez nauki antropologiczne i nauki literaturoznawcze. W przypadku tego zwrotu, to te drugie wiodą prym, będąc znaczącą inspiracją dla antropologów, choć to od ich metody pewną optykę pobierają inni badacze (elementy społeczno-kulturowo-politycznego odczytania m.in. książek, poezji itp.). Zob. *Antropologia kultury-*

Wracam co jakiś czas do książek Marka Hłaski, tak jak ktoś, kto wraca do swojego obrazu sprzed lat i nie rozpoznaje w nim siebie samego. Podobnie jak introspekcja jest iluzją, co przekonująco pokazał „późny” Wittgenstein [...], tak pod wpływem naszego nastawienia (wiedzy, doświadczeń, oczekiwań) zmienia się sposób, w jaki czytamy książki, które kiedyś już raz się przeczytało, nie odnajdując w nich tego, co – jak nam się wydaje – było tam wcześniej¹⁴.

Biografie antropologiczne publikowane są też jako zbiory nierozwiniętych notatek o życiu i dokonaniach ważnych dla antropologii postaci. Przykładem są *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Szkice i sylwetki* ukazujące się między 2002 a 2014 rokiem. O zakwalifikowaniu tej pozycji jako biografii antropologicznej, a nie jako kolejnej odsłony *Polskiego Słownika Biograficznego* decyduje emocjonalne zabarwienie narracji, a także figuratywny język. Na inspirację wskazanym słownikiem powołują się redaktorki pierwszego tomu, które z powodu charakteru przedstawiania postaci, odeszły od jasno sprecyzowanych zasad publikacji pojęć ujętych w pierwowzorze¹⁵.

Inicjatywy związane z popularyzacją wykorzystania historii o życiu wychodzą ponadto poza obszar publikacji. Organizowane są konferencje, wystawy fotograficzne, realizowane są projekty badawcze¹⁶, które łączą wspólne

---

antropologia literatury, red. E. Kosowska, E. Jaworski, Katowice 2005; *Antropologia kultury-antropologia literatury. Na tropach koligacji*, red. E. Kosowska, A. Gomóła, E. Jaworski, Katowice 2007; *Kulturowa teoria literatury 2. Poetyki, problematyki, interpretacje*, red. T. Walas, R. Nycz, Kraków 2012.

¹⁴ M. Rydlewski, *Wszyscy jesteśmy wymyśleni*, [w:] *Autobiograficzne wymiary naukowego poznania*, Łódź 2016, s. 127.

¹⁵ *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki i szkice*, t. 1, red. Ewa Fryś-Pietraszkowa, Anna Kowalska-Lewicka, Anna Spiss, Kraków 2002, s. 7–13. We wskazówkach dla autorów z 1935 r., redaktorzy PSB zastrzegali, że opisy mają być zwięzłe, przedstawiać fakty, nie analizować źródeł, wyjaśniać przyczyny zdarzeń, gdy uzna się ich istotność i pewność, nie stosować stylu retorycznego, utrzymywać porządek chronologiczny i nie wdawać się w polemikę ze źródłami. Oprócz złamania części spośród wymienionych zasad, redaktorki wzbogaciły informacje biograficzne o załączenie fotografii danej postaci, intensywniej wpływając na wrażenia odbiorcy. *Polski Słownik Biograficzny*, Kraków 1935, s. VII–IX.

¹⁶ Można tu wymienić projekt „Perspektywy biograficzne” realizowany przez M. Kafara pomyślany „jako inicjatywa transdyscyplinarna, skoncentrowana na promowaniu wieloaspektowych działań, uwzględniających doświadczenia badaczy reprezentujących szeroko rozumiane nauki społeczne i humanistyczne” (<http://www.tsbj.pl/perspektywy.html>; data dostępu: 8.12.2017 r.) czy konferencja zorganizowana przez Grażynę Kubiecę, Ullę Vuorellę i European Association of Social Anthropologists „Women at the

cele: ponowne odkrycie postaci ważnych dla nauki, rewitalizacja dorobku naukowego klasyków antropologii, poszerzenie wiedzy teoretycznej o ludzki czynnik twórczy, czyli odwołanie do doświadczeń opisywanych postaci, a także umiejscowienie konkretnej jednostki w centrum zainteresowań badacza. Realizowane projekty i publikowane treści zakładają także, że wartość materiału biograficznego w dyskursie antropologicznym nie budzi wątpliwości. Jak zauważa Grażyna Kubica, obecnie o „biografiach antropologów [mówi się] jak o danych antropologicznych”¹⁷.

Ponadto literaturę biograficzną charakteryzują „nieklasyczne miejsca” jej pojawiania się, wśród których można wymienić wstępy, przypisy, noty i informacje odautorskie. Tu za ciekawy przykład i niejako zadanie badawczo-analityczne można wskazać odczytanie wypowiedzi Bronisława Malinowskiego poprzedzające *Życie seksualne dzikich...* Wśród tej literatury należy także wymienić materiały źródłowe jak listy, pamiętniki i wspomnienia np. *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*.

Adaptacje i znaczenia „nowe” i „klasycznie nowoczesne”

W szerszym kontekście nauk literaturoznawczych Stanisław Beres zwrócił moją uwagę na przełomowy charakter publikacji Jarosława Marka Rymkiewicza zatytułowanej *Żmut*, której echa można się doszukać w antropologicznym ujęciu biografii¹⁸. *Żmut* jest istotny, ponieważ jego autor „dąży do [przedstawienia] prawdy o życiu młodego Mickiewicza i jego epoce. Ale równocześnie – w zgodzie z poetyką eseju – opowiada o drogach wiodących do owej prawdy, także o bezdrożach. Ponadto, i to wcale często, głosi tezy czy opinie bardziej ogólne”¹⁹.

Biografie naukowe, czy szerzej literatura biograficzna obecna we współczesnej etnologii, mają wiele wspólnego z dążeniami zamkniętymi w powyższym cytacie. Lektura wcześniej wymienionych przykładów umożliwia

---

beginning of anthropological project” i jej kontynuacje. G. Kubica, *Maria Czaplicka. Pleć, szamanizm, rasa. Biografia antropologiczna*, Kraków 2015, s. 8.

¹⁷ G. Kubica, *Maria Czaplicka – warszawska emancypanka w centrum brytyjskiej antropologii*, „Zeszyty Etnologii Wrocławskiej” 2014, s. 13.

¹⁸ Wniosek został przytoczony na podstawie rozmowy przeprowadzonej przez autorkę artykułu i prof. Stanisława Beresia w grudniu 2016 r. we Wrocławiu.

¹⁹ Z.J. Nowak, „*Żmut*”, *Jarosław Marek Rymkiewicz, Paryż 1987*, [recenzja], „Pamiętnik Literacki” 1990, nr 81/2, s. 370.

przedstawienie zadań, jakie realizują ich autorzy, i rysu metodologiczno-teoretycznego prowadzonych badań. Oba problemy wymykają się dotychczasowym założeniom panującym w antropologii od lat 70. Autorzy nie rezygnują jednak z wszystkich postulatów wymienionych wcześniej przez Brockiego. Ponadto literatura biograficzna jest także częścią „nowej humanistyki” i jako taką można ją interpretować. Jest transdyscyplinarna, tworzy swój własny system pojęć, dąży do zmian na poziomie systemu wiedzy, podejścia, możliwości i zakresu praktyk badawczych i literackich antropologów. Co istotne, to – co „nowe” – zawiera w sobie także ideologie, które popularyzuje się za pomocą prac czy źródeł naukowych. Z powodu tych elementów, sądzę, należy rozpatrywać literaturę biograficzną jako zwrot badawczy czy następną formę *studies*²⁰.

System pojęć i język emocji

Powołując się na Clifforda Geertza, Marcin Brocki zauważył, że literaturze antropologicznej stawia się zarzut fikcji. Prace te, a wśród nich biografie naukowe są „czymś skonstruowanym, czymś ukształtowanym”²¹. Jest to jednak wniosek ogólny, który odnosić się może do każdego tekstu naukowego. Literatura biograficzna w nauce powstaje na bazie założeń towarzyszących autorowi, który selekcjonuje i analizuje zebrane materiały, po czym przedstawia odbiorcy konkretną postać, ale taką jaką on ją widzi. Narracje są zatem subiektywne, choć nie muszą być jednostkowe²². Relacja między autorem a przedmiotem jego badań przybiera dość indywidualny i intymny charakter, ale w zamierzeniu ma wpływać na stan wiedzy ogólnej²³. Istotną częścią jej metodologii jest tu interpretacja autora, który komentuje listy, pamiętniki, zdjęcia i wspomnienia.

---

²⁰ Tezę tą formułuję za przytaczanym we wstępie wnioskiem R. Nycza i jego artykułem, a także na bazie refleksji nad badaniami *queer, gender, animal, ecology studies*, dla których istotną częścią jest poszerzanie wiedzy na temat wybranej problematyki i wpływanie badaczy na świadomość, światopogląd oraz zachowania ludzi.

²¹ M. Brocki, *op. cit.*, s. 64.

²² M. Kafar, *Wstęp*. [w:] *Biografia naukowa. Perspektywa interdyscyplinarna*, Łódź 2011.

²³ Zob. A. Kacperczyk, *Autoetnografia – technika, metoda, nowy paradygmat? O metodologicznym statusie autoetnografii*, „Przegląd Socjologii Jakościowej”, t. 10, nr 3; Z. Jasiowicz, *Pierwsze etnografki polskie: Barbara Czarnowska, Konstancja z Flemingów Chodakowska i inne*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią. Etnograficzne i socjologiczne pisanstwo kobiet*, red. K. Majbroda, G. Kubica, Wrocław 2014.

Pod względem swej figuratywności i zakładanych efektów jego działania na odbiorcę język literatury biograficznej uważam za rozwinięty. Metafory, porównania i familiaryzacje stosowane szczególnie na poziomie wypowiedzi odnoszących się do dzieciństwa i młodości²⁴ mają zdolność budowania sympatii oraz zrozumienia dla działań, nawet gdyby miały być one niemoralne²⁵. Katarzyna Majbroda w artykule *Monografie wyobcowania. O literackich i antropologicznych strategiach wytwarzania odmienności kobiet-pisarek w dyskursie feministycznej krytyki literackiej* zwróciła uwagę na zabiegi retoryczne potęgujące wrażenia i odbiór przedstawianej przez autorów rzeczywistości. Narracje o wyobcowaniu są nimi z powodu zamierzeń badacza, który „na potrzeby gatunku”²⁶ odpowiednio często stosuje pojęcie *Innej*, przez co umieszcza bohaterkę w odpowiedniej przestrzeni i czasie, z naciskiem położonym na momenty jej alienacji²⁷.

Wartym podkreślenia jest także to, że w przypadku biografii naukowych często inny, wybitny, samotny itp. jest antropolog. W jego życiu autorzy doszukują się elementów doświadczenia bliskiego bohaterom fikcji literackich, będących nierzadko przestrożą czy przyczynkiem do refleksji teoretyczno-filozoficznych dla kolejnych pokoleń²⁸. Innymi słowy, ludzkie życie antropologów motywuje emocjonalne zabarwienie narracji, a to wydaje się związane z obecną w nauce potrzebą osvajania wewnętrznego obcego, który to wskazuje jako jeden z powodów zainteresowania życiorysami innych naukowców.

Biografia antropologiczna rozumiana jako pewna konstrukcja literacka i naukowa opiera się na poszukiwaniu zażyłości i rozłamów między tym, co znane

²⁴ O Bronisławie Malinowskim pisze się „Bronio”, o Witkiewiczu „Staś”. Zob. G. Kubica, *Wstęp*, [w:] B. Malinowski, *Dziennik w ścisłym znaczeniu tego wyrazu*, Kraków 2001; P. Skalnik, *Między sztuką a nauką. Bronisław Malinowski i Stanisław Ignacy Witkiewicz*, „Konteksty. Polska Sztuka Ludowa” 2000, nr 1–4; M. Young, *Odyseja antropologa. Bronisław Malinowski 1884–1920*, tł. P. Szymor, Warszawa 2008.

²⁵ Zob. Wywiad przeprowadzony przez Stanisława Beresia z Januszem Deglerem na temat i wobec uczuć wywoływanych przez Stanisława Ignacego Witkiewicza: <https://www.youtube.com/watch?v=Uf1yLI5zp7I> (data dostępu: 8.12.2017 r.).

²⁶ K. Majbroda, *Monografie wyobcowania. O literackich i antropologicznych strategiach wytwarzania odmienności kobiet-pisarek w dyskursie feministycznej krytyki literackiej*, [w:] *Observatorki z wyobraźnią...*, s. 385.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ M. Kafar, *Michel Foucault jako heterotopia*, [w:] *Biografie naukowe. Perspektywa transdyscyplinarna*, red. *idem*, Łódź 2011; M. Kwiek, *Michel Foucault – rozdział polski (appendix mniej filozoficzny)*, [w:] *Nie pytajcie mnie, kim jestem. Michel Foucault dzisiaj*, red. M. Kwiek, Poznań 1998, s. 289–302.

autorowi, a tym, co z racji różnicy czasu jest przed nim ukryte. Opozycje, w przypadku literatury biograficznej należące do fundamentów poznania, to prawda/fikcja, sztuka/nauka. Między literatura a nauką, czyli między sposobem wypowiedzi, a jej istotnym dla ogółu wkładem wiedzy. I tu należy wspomnieć o metanarracjach w biografiach antropologicznych. Funkcjonują one inaczej niż w nurcie poststrukturalistycznym. Ich użyteczność przekłada się na budowaną wiedzę i dąży do „przekształcenia wiedzy w mądrość”²⁹, a przy tym przybierają one nawet formę lirycznego wywodu³⁰.

Narracjami o życiu autorzy przygotowują swoich odbiorców na ewentualne konsekwencje związane z pracą naukową³¹.

Zakres wiedzy i praktyk teoretyczno-metodologicznych

Zadaniem literatury biograficznej jest uzupełnianie ogólnej wiedzy na temat dyscypliny i o jej historii. Należy zauważyć, że towarzyszą im również ideologie często łączone z opowieściami zabarwionymi skrajnymi i wyraźnymi emocjami przytaczanymi w konkretnym celu³². Odpowiednia wydaje się tu terminologia wprowadzana przez Michela Foucault zakładająca występowanie relacji wiedzy–władzy. Uosobieniem władzy wydają się tu antropolodzy, którzy swoją pracą chcą kształtować świadomość innych adeptów tej nauki, poddając ich dyscyplinie³³. Władza, którą utożsamiać można z biografiami

---

²⁹ R. Firth, *Malinowski w historii antropologii społecznej*, [w:] *Między dwoma światami – Bronisław Malinowski. Materiały z międzynarodowej sesji naukowej upamiętniającej stulecie urodzin Bronisława Malinowskiego, Kraków 25–27 wrzesień 1984*, red. J. Mucha, G. Kubica, Kraków 1985, s. 29–31.

³⁰ F. Wróblewski, *Teren. Model do składania. Próba etnopoetycka*, [w:] *Autobiograficzne aspekty praktyk poznawczych*, red. M. Kafar, Łódź 2016, s. 113–126.

³¹ Foucault twierdził, że zadaniem sprawujących władzę czy pilnujących przestrzegania dyscypliny jest „wyposażyć [...] w szczególne umiejętności i atrybuty, rozwijać [...] zdolność do samokontroli, wspierać umiejętność wspólnego działania, czynić często podatnymi na szkolenie...” ducha, ciała i osobowości. To istotna część związana z refleksyjnością i dydaktycznym wpływem retoryki o życiu i nauce; *ibidem*.

³² Zob. E. Kruk, *Recepcja twórczości Ireny Krzywickiej w perspektywie feministyczno-antropologicznej*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią...*

³³ Jak zauważył Michał Mokrzan, choć dyscyplina jest pojęciem kojarzonym z represjami i obowiązkami, to niekoniecznie ma ona negatywne cechy. M. Mokrzan, *Władza/wiedza, dyscyplina i podatne ciała. Służba bezpieczeństwa w świetle antropologii politycznej Michela Foucault*, [w:] *W stronę antropologii „bezpieki”*. Nieklasyczna

naukowymi ma, jak się wydaje, pozytywne zamiary. To istotny motyw szczególnie prac pisanych przez antropolożki. W książkach *Maria Czaplicka. Pleć, szamanizm, rasa... czy Obserwatorki z wyobraźnią* autorka i redaktorki wikłają się w polityczno-etyczne relacje. Intencją drugiego zbioru jest podjęcie polemiki z opowiadaną dotychczas historią nauki³⁴. Powodem dyskusji nie są same wypowiedzi, a przemilczenia obecne w antropologii³⁵. Redaktorkom i autorom towarzyszy chęć uzupełnienia stanu wiedzy o przedstawienie kobiet, które tak jak mężczyźni tworzyły tę dyscyplinę i osiągały w niej sukcesy³⁶. Męska optyka badawcza i normy społeczne pomijały wizję antropologii tworzonej przez kobiety, choć brały one czynny udział w jej kształtowaniu³⁷.

Inną formą zadania literatury biograficznej jest rewitalizacja dorobku naukowego antropologii, która odbywać się ma poprzez przypomnienie konkretnych postaci i opublikowanych przez nie prac. Warto tu przytoczyć motywy i proces zbierania materiałów do kolejnych tomów *Etnografów i ludoznawców polskich*. Można odnieść wrażenie, że to nostalgia poprzedza działania redaktorów i autorów „ludzi-haseł”, którzy chcą oddać honory osobom kształtującym nauki antropologiczne nie tylko na świecie, lecz także w najmniejszych ośrodkach w Polsce. Za sprawą współczesnych antropologów pełniących rolę „archeologów pamięci antropologii” na nowo, a czasem po raz pierwszy poznajemy postacie drugo-, trzecioplanowe tego dyskursu. Wśród osób chętnie przytaczanych i popularnych wyróżnić można m.in. Kazimierę Zawistowicz-Adamską, Marię Antoninę Czaplicką, Bronisława Malinowskiego, Michela Foucault i Floriana Znanieckiego. Redaktorki tomu natomiast dokonują opisu postaci i dokonań postaci zgłaszanych przez indywidualne nawet głosy³⁸.

Autorzy wikłają się zatem w różne formy polityczności. Jednym z nich jest już wybór osoby. Wiąże się z odpowiedzialnością za wytwarzanie autorytetów, podtrzymywanie i burzenie mitów panujących wśród opinii społecznej. Konrad Górny w artykule poświęconym Suli Benet dostrzega przykład rozbieżności między uznaniem zasług naukowych przez polskie środowisko naukowe a instytucjami poza granicami kraju. Wspominana antropolożka

---

refleksja nad aparatem bezpieczeństwa w Polsce Ludowej, red. J. Syrnyk, A. Klarman, M. Mazur, E. Kłosek, Wrocław 2014, s. 65.

³⁴ G. Kubica, K. Majbroda, *Wprowadzenie*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią...*

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ Zob. Z. Jasiewicz, *op. cit.*

³⁷ *Ibidem*, s. 25–44.

³⁸ *Etnografowie i ludoznawcy polscy. Sylwetki, szkice biograficzne, op. cit.*

cieszyła się uznaniem amerykańskich antropologów, w tym Margaret Mead, jednak nie przekonała swoją pracą i wstawiennictwem światowych autorytetów Kazimiery Zawistowicz-Adamskiej. Niepochlebna recenzja opublikowana w „Polskiej Sztuce Ludowej” wystarczyła, by jej twórczość w polskich kręgach była raczej nieznaną³⁹. Należy zatem pytać o to, czy zainteresowanie biografiami i nauką musi odpowiadać oczekiwaniom odbiorców danej społeczności. Pytanie jest problematyczne dla antropologii, ale nie jest pomijane. Wskazuje natomiast na autorefleksyjność i autokrytykę współczesnych badaczy w odniesieniu do działań ich poprzedników.

Podsumowanie

Literatura biograficzna obecna we współczesnej etnologii traktowana jest przeze mnie jako nurt rozwijający się, a także jako pole badań umożliwiająca wiele działań o zabarwieniu metodologiczno-teoretycznym. Dlatego też swoje rozważania sytuuję na granicy rozmów o „nowej humanistyce” i o tym, co jest już wyraźnie zakorzenione w naukach antropologicznych, czyli poststrukturalizmie. Moje uwagi przybierają tu formę szkiców i wstępnych uwag, które stanowić mają przyczynek do rozmów o zajmowanym przez literaturę biograficzną miejscu w dyskursie etnologicznym.

W szerokim ujęciu, hipoteza mogłaby brzmieć – współczesna antropologia dąży do zmiany dominującego nurtu. Jego inna wersja – ujęcie biograficzne czy autobiograficzne współgra z emocjonalnym wymiarem poznania, które bazuje na interpretacji, swobodnej metodzie działania i doboru materiałów badawczych, gdzie erudycja jest równie istotna jak treść. Biografie antropologiczne mogą być pre-tekstami do dalszych rozważań o kondycji dyscypliny i jej współczesnych potrzebach. Kolejne etapy refleksji mogą przyjmować szersze konteksty teoretyczno-metodologiczne, i może bardziej kulturoznawcze niż antropologiczne formy refleksji.

Jako zwrot rozwijający się w antropologii literatura biograficzna umożliwia poznanie życia badaczy związanych z antropologią. Tematyka ich prac naukowych pozwala uzupełniać refleksję współczesnych naukowców zaj-

---

³⁹ K. Górny, *Nie tylko o konopiach – Sula Benet (Sara Benetowa)*, [w:] *Obserwatorki z wyobraźnią...*, s. 205.

mujących się tematami, takimi jak ciało⁴⁰, seksualność⁴¹, metodologia badań terenowych⁴², nastroje społeczno-polityczne dyskursu akademickiego i nastroje instytucji wobec działań związanych z jednostką⁴³. Powodują także refleksję nad literackim charakterem biografii antropologicznych i prac naukowych⁴⁴, przejawami współczesnych tendencji badawczych, np. związanych z emocjonalnością, doświadczaniem, empatią i zaangażowaniem⁴⁵. To niektóre z pól badawczych antropologii, które biografia naukowa może uzupełniać o dane związane z czynnikiem ludzkim, które jest niczym innym jak doświadczeniem samego badacza, co jest wyraźne w pracach o charakterze autobiograficznym.

W sensie kulturoznawczym, użytym jako odwołanie do własnej kultury osadzonej w tym czasie i w tym miejscu, dostrzega się autoskopienie badaczy na własnej grupie i na własnych doświadczeniach. Można to uznać za efekt czasów współczesnych, za poszerzenie zasięgu i wpływu oddziaływania kultury masowej, która popularyzuje ujawnianie szczegółów ze swojego życia, poczynają itp. Teoretycznie znów wniosek można uznać za banalny, ale jeżeli uznalibyśmy, że jest to hipoteza, którą należy rozwijać, to należałoby rozpatrywać teorię lub być przygotowanym na wniosek, że nauka poddaje się działaniom popularyzatorskim, że zmienia sposób podawania wiedzy na bliski literaturze o moralizatorskim charakterze, gdzie nauka płynie dosłownie prosto z życia, przyjmując formę (o)powieści lub (przy)powieści.

⁴⁰ Zob. G. Kubica, *Siostry Malinowskiego, czyli kobiety nowoczesne na początku XX wieku*, Kraków 2006, książkę i rozdziały poświęcone kobiecości, seksualności. Szczególnie interesujące w kontekście rozmów o ciele są fragmenty o postawie i urodzie androgenicznej Marii Antoniny Czaplickiej.

⁴¹ Zob. M. Kafar, *Michael Foucault jako heterotopia*, [w:] *Biografia naukowa Perspektywa transdyscyplinarna*, red. M. Kafar, Łódź 2011; M. Kwiek, *op. cit.*

⁴² Zob. M. Kostrzyńska, *Historia każdego rozbitka jest zawsze moją historią – o współistnieniu biografii badanego i badacza*, [w:] *Biografie naukowe. Perspektywa...*

⁴³ M. Kwiek, *op. cit.*, D. Eribon, *Michel Foucault. Biografia*, tł. J. Levin, Warszawa 2005.

⁴⁴ Obszerniej wypowiadam się na ten temat w artykule *Biografia naukowa jako literatura niepewna. Życie, kultura, sztuka i antropologia*, [w:] *Jaka jakość? Igranie z jakością we współczesnej humanistyce*, red. M. Kasprzak, Z. Rzeźnik, C. Strzelecka, Wrocław 2017, s. 79–98.

⁴⁵ Zob. M. Kafar, *Wobec wykluczonych. Antropolog w Domu Pomocy Społecznej dla Przewlekłe Chorych*, [w:] *Etyczne problemy badań etnograficznych*, red. K. Kaniowska, N. Modnicka, Wrocław–Łódź 2011, s. 203–227. M. Songin-Mokrzan, *Doświadczenie etnograficzne i polityka usytuowania*, [w:] *Biografie naukowe. Perspektywa...*

Liczba publikacji powstających pod szyldem literatury biograficznej motywuje postrzeganie jej jako „nowej” i „klasycznie nowoczesnej” humanistyki. Narracje o tym charakterze adaptują metody z pogranicza dyscyplin humanistycznych i traktują je jako nieograniczone horyzonty, a nie ograniczenie. Badacze sięgają do psychologii, analizując i zbierając materiały, do historii i socjologii, analizując zbiory, a pisząc – do literatury i sztuki⁴⁶. Literatura biograficzna obecna w antropologii ma hybrydyczny charakter, o którym mówi Nycz i stosuje swój własny język. Z powodu tych cech wywoływać może podejrzliwość i nieufność odbiorców, jednak pojawienie się tych elementów zapewnia wewnętrzną żywotność dyscyplinie, np. poprzez wznowienie refleksji nad tym, czego właściwie dotyczyć powinna nauka o człowieku, w jaki sposób pisać o ludziach i co jest właściwym, współczesnym przedmiotem i terenem badań antropologii.

Summary

Anthropology of scientific and anthropological biographies – sketches and outlines

In scientific and anthropological biographies contemporary scholars puts interest on life as a whole and personal experience, which should build scientific discourse. This is one of the postulates leading to the hypothesis, that the biographies created in the last quarter of a century are a response to the changes taking place in the humanities and are part of the new humanities.

Ryszard Nycz states that „the new humanities” set up the subject field, profiling new methods and research tasks, and remaining in connection with other sciences, as well as art and life. In opposition to the „new humanities”, he places „classically modern” science guiding professional methods and boundaries, and these can be associated in anthropology with poststructuralism.

The article is of a cognitive nature and introducing the contemporary achievements of researchers in the field of biographical writing present in contemporary ethnology. This is one possible attempt to analyze these narratives. It is also an interpretation of others accomplishments aimed at encouraging reflection on the methodology of broadly understood biographical research, as well as the use and presence of biographies in scientific discourse.

---

⁴⁶ A. Całek, *Biografia naukowa. Od koncepcji do narracji*, Kraków 2013.